

ارمنستان و آذربایجان

پادکست دایجست | قسمت ۳۵

دی ماه ۱۳۹۹

فرشاد محمودی

گردآورنده: مهوش رضایی

ویرایش و تنظیم: شادی حسینی

مقدمه

۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ انفجار بمبها قره‌باغ را تکان داد. قره‌باغ منطقه‌ای کوهستانی بین آذربایجان و ارمنستان است که در مرکز مناقشات بی پایان این دو کشور قرار گرفته‌است.

قره‌باغ (به ارمنی: آرتساخ)، از لحاظ قانون بین‌الملل جزء خاک آذربایجان شناخته شده، اما طی جنگی که ۳۰ سال پیش بین این دو کشور در گرفت به تصرف ارمنستان درآمد. از آن زمان درگیری این دو کشور بر سر منطقه‌ی قره‌باغ شروع شد و تا کنون ادامه داشته‌است؛ اما این بار متفاوت با هر بار. درگیری‌های سپتامبر امسال بین دو کشور، خیلی سریع به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل شد. هر دو طرف به هدف قرار دادن مناطق مسکونی متهم شدند. هزاران نفر -از جمله صدها غیرنظامی- کشته شدند و ارمنستان پس از گذشت یک ماه و چند روز تسلیم شد. در نهم نوامبر، هر دو کشور به آتش‌بس توافق کردند و آذربایجان اعلان پیروزی کرد.

چرا این جنگ شروع شد و این آتش‌بس به چه معناست؟

«ناکارنو قره‌باغ» یا «آرتساخ» در منطقه‌ی قفقاز جنوبی قرار گرفته‌است. تمام این منطقه -پس از اینکه در زمان قاجار، به واسطه‌ی عهدنامه‌های گلستان و ترکمنچای از خاک ایران جدا شد- تا سال ۱۹۱۸ تحت سلطه‌ی امپراطوری روسیه بود. زمانی که امپراطوری روسیه در سال ۱۹۱۸ از هم پاشید، برخی از کشورهایی که پیش‌تر بخشی از شوروی بودند و امروزه مستقل هستند، به چند منطقه‌ی مختلف تقسیم شدند. مثلاً منطقه‌ی بالتیک، اروپای مرکزی، آسیای مرکزی، قفقاز جنوبی و خود روسیه. قفقاز جنوبی شامل سه کشور گرجستان، ارمنستان و آذربایجان بود. از زمان استقلال دو کشور ارمنستان و آذربایجان، درگیری بر سر قره‌باغ یا آرتساخ به سرعت شروع شد. نکته‌ی مهم این است که علی‌رغم آن که قره‌باغ به صورت قانونی در خاک آذربایجان بوده‌است، اما بیشتر جمعیت آن ارمنی‌اند. این منطقه پر است از بناهای تاریخی متعلق به هر دو کشور و همین عامل باعث می‌شود که هر دو با استناد به پیشینه‌ی تاریخی، در مورد مالکیت این منطقه مدعی باشند.

۳ سال پس از اعلان استقلال دو کشور، اتحاد جماهیر شوروی تمام این منطقه را تسخیر و ارمنستان و آذربایجان را به جمهوری‌های ارمنستان و آذربایجان در شوروی تبدیل کرد. مرزهای جدیدی برای دو کشور تعیین شد و قره‌باغ -آرتساخ نیز به عنوان یک منطقه‌ی نیمه‌خودمختار در سرزمین آذربایجان باقی‌ماند.

با اینکه بیشتر مردم قره‌باغ -آرتساخ از ارمنه بودند، درخواست آن‌ها برای ملحق شدن به ارمنستان رد می‌شد. در نتیجه درگیری و مناقشه بر سر این منطقه از قدیم وجود داشته، با این وجود نشانه‌ای از جنگ دیده نمی‌شد تا اینکه به تدریج زمینه‌ی سقوط اتحاد جماهیر شوروی محیا شد.

در اواخر دهه‌ی ۸۰ میلادی اتحاد جماهیر شوروی از سیاست جدیدی به نام «گلاسنوست» رونمایی کرد. این سیاست در اصل به مردم شوروی آزادی سیاسی بیشتری اعطا می‌کرد؛ ولی در عین حال عواقب ناخواسته‌ای برای حکومت شوروی در پی داشت. مثلاً در نتیجه‌ی اعطای همین آزادی‌های سیاسی بیشتر، مردم قره‌باغ -آرتساخ رفتاردومی برگزار کردند و خواستار ملحق شدن به ارمنستان شدند. همین باعث احیای درگیری‌ها بین دو کشور شد. مردم ارمنستان به خاطر الحاق این منطقه به کشورشان به خیابان‌ها آمدند و مردم آذربایجان در اعتراض به اینکه قره‌باغ بخشی از خاک کشورشان است و نباید جدا شود. این اعتراضات خیلی زود به درگیری‌های بین دو طرف تبدیل شد.

با سقوط اتحاد جماهیر شوروی، این دو کشور هم اعلان استقلال کردند و درگیری‌های میان آن دو به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل شد. حدود ۲۰ هزار نفر مردند و نزدیک به ۱ میلیون نفر مجبور به ترک خانه و سرزمین خود شدند.

این جنگ حدوداً سه سال به طول انجامید و در نهایت ارمنستان به نوعی پیروز جنگ شد. در سال ۱۹۸۴ دو طرف پیمان آتش‌بسی امضا کردند و ارمنستان قسمت‌هایی از خاک آذربایجان، به علاوه‌ی قره‌باغ -آرتساخ را به تصرف خود درآورد؛ هرچند که از لحاظ بین‌المللی این منطقه هنوز بخشی از خاک آذربایجان قلمداد می‌شد. این کار هزاران آذری را مجبور کرد که خانه و زندگی خود را رها کنند و از این منطقه

خارج شوند.

این پیمان با میانجی‌گری روسیه به تحقق رسیده بود که هم‌پیمان قدیمی ارمنستان بود و هست و البته رابطه‌ی نسبتاً خوبی نیز با آذربایجان داشت. در حقیقت نقش روسیه بین این دو کشور کمی نامعلوم بوده‌است؛ چون از طرفی می‌خواست نفوذ خود را در این منطقه حفظ کند و از سوی دیگر نمی‌خواست به تعهدات پیمانی‌اش بی‌وفایی کند و یکی از طرفین را از دست بدهد.

در این زمان بود که روسیه سعی کرد با همراهی فرانسه و آمریکا توافقی همیشگی میان ارمنستان و آذربایجان شکل دهد؛ اما هیچ‌یک از طرفین درگیری این توافق را نپذیرفتند. ارمنستان حتی اسم شهرهای تصرف شده را تغییر داد و جمعیت ارمنه‌ی آن مناطق را بیشتر کرد. از ۳۰ سال پیش حس برگشت و انتقام در آذربایجان باقی مانده‌است.

در دوران اخیر می‌توان آمادگی نظامی آذربایجان را از آمار هزینه‌کرد این کشور در بخش‌های نظامی مشاهده کرد. این کشور در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۹ چیزی حدود ۲۴ میلیارد دلار در بخش نظامی سرمایه‌گذاری کرده بود و این مقدار ۶ برابر ارمنستان بود. در تمام این مدت کشمکش و مناقشه میان دو کشور برقرار بود و حتی در سال ۲۰۱۶ وارد یک جنگ ۴ روزه شدند.

اما این درگیری‌ها مسئله‌ای جدی به حساب نمی‌آمد تا اینکه کشور دیگری به معادلات سیاسی اضافه شد: ترکیه. در حقیقت ترکیه در چند سال اخیر در صدد آن بوده که نفوذ خود را در منطقه بیشتر کند. مثلاً اگر به خاطر داشته باشید، در جنگ سوریه از شمال وارد خاک این کشور شد و یک خط حائل در خاک سوریه میان دو کشور به وجود آورد. در سال ۲۰۲۰ نیز نیروهای خود را در حمایت از دولت لیبی به جنگ داخلی این کشور فرستاد تا در مقابل حمایت لیبی را به دست آورد. لیبی به نوعی می‌تواند کمک کند تا ترکیه مالکیت خود را روی منابع گازی کشف‌شده در دریای مدیترانه تحکیم کند. تمام این تعاملات یک تقابل غیرمستقیم با روسیه است که در هر دوی این کشورها نیز حضور دارد.

نقش ترکیه در جنگ اخیر ارمنستان و آذربایجان

ترکیه سعی کرد جای خود را در این منطقه نیز باز کند و شروع کرد به حمایت از آذربایجان؛ چرا که آذربایجان از لحاظ فرهنگی نزدیک‌ترین کشور به ترکیه است و عملاً «یک ملت در دو کشور» نامیده می‌شوند. دوم اینکه با نفوذ در این منطقه فرصت‌هایی برای سیاست‌های توسعه‌طلبانه اردوغان محیا می‌شود.

در نتیجه ترکیه انتقال و صادرات تسلیحات پیشرفته به آذربایجان را آغاز کرد؛ مثل Droneها یا به عبارتی هواپیماهای بی‌سرنشین که نقش بسیار مهمی در این جنگ داشتند. همچنین قبل از شروع جنگ نیز مانور و تمرین‌های نظامی برگزار کردند. عده‌ای معتقدند که آنکارا و باکو از ماه‌ها قبل در حال برنامه‌ریزی برای این جنگ بوده‌اند.

در طی این آماده‌سازی‌ها، جنگ بین ارمنستان و آذربایجان در سپتامبر آغاز شد و آذربایجان به سرعت پیش‌روی کرد. در یک هفته‌ی اول آذربایجان حدود ۲۰ کیلومتر در مناطق تحت تصرف ارمنستان پیش رفت. ارمنستان نیز سعی در مقابله داشت، اما به‌ویژه در مقابل هواپیماهای بی‌سرنشین آذربایجان بی‌دفاع بود. پیش‌روی‌های آذربایجان آن‌قدر وسیع شد که در ۸ نوامبر به یکی از بزرگترین تصرفات خود رسید و شهر تاریخی شووشی یا شووشا را تسخیر کرد؛ شهری که تنها ۱۵ کیلومتر با شهر بزرگ استپنکرت ارمنستان فاصله دارد. این‌جا بود که ارمنستان تسلیم شد.

توافق صلحی بین دو کشور تنظیم شد و بر اساس آن مناطق تصرف‌شده توسط آذربایجان متعلق به آذربایجان می‌ماند و برخی مناطق دیگر نیز به آذربایجان داده می‌شود. قسمتی از منطقه‌ی قره‌باغ-آرتساخ نیز کماکان خودمختار و مانند قبل در خاک آذربایجان باقی می‌ماند. همچنین برای پیشگیری از بروز دوباره‌ی مشکلات، ۲۰۰۰ نیروی روس به عنوان پاسدار صلح در منطقه مستقر می‌شوند و البته تنها روسیه نیست که این کار را می‌کند؛ بلکه مقرر شد تا ترکیه نیز نیروهای صلح‌بان خود را در منطقه مستقر کند.

ترکیه یک برد استراتژیک دیگر نیز به دست آورد و مقرر است که از جنوب ارمنستان یک جاده‌ی مستقیم به خاک آذربایجان بکشد تا این دو کشور بدون واسطه به هم متصل شوند.

پس از این توافق، جشن و پایکوبی در آذربایجان برپا شد. روسیه و ترکیه نیز به بردهای استراتژیکی دست یافتند. اما ارمنستان در تشویش و آشوب به سر می‌برد و مردم از بی‌کفایتی دولت عصبانی و ناراحتند و با اعتراضات سیاسی خواهان استعفای دولتند. این بود خلاصه‌ای از جنگی که مدتی پیش شاهد آن بودیم.

منابع

<https://youtu.be/YU2v38hRRbg>